

УДК 01:012(477):316.4.063.7

Анжела Шумілова,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: AngelaShumil@gmail.com
тел.: +38(044)524–25–96
ORCID: 0000-0003-4731-2346

ВІДОБРАЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ РЕПРЕСОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ У БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКАХ

У статті проаналізовано бібліографічні джерела літературознавчої галузі, в яких відображено творчість репресованих українських письменників. Висвітлено складні історичні умови розвитку літературного процесу в Україні у 20–30-х роках ХХ ст. Увагу зосереджено на фонді бібліографічних посібників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, в яких відображено доробок репресованих письменників. Опрацювання та поширення цієї інформації має актуальне значення для розвитку нашого суспільства.

Ключові слова: бібліографічні покажчики, українські письменники, політичні репресії.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю суспільства на подолання політизованості окремих ресурсів. Суспільна актуальність дослідження викликана масштабністю громадського зацікавлення у формуванні ресурсів про видатних і менш відомих співвітчизників, зокрема, письменників, поетів періоду тоталітарного режиму.

Мета статті – виявити і проаналізувати бібліографічні покажчики, в яких відображено життя та творчий доробок репресованих українських письменників періоду 20–30-х років ХХ ст.

Об'єкт дослідження – науково-допоміжні довідники та бібліографічні посібники, в яких відображено життя та творчість репресованих українських письменників періоду 20–30-х років ХХ ст. Ці видання розглядаються нами як комплекс джерел, спрямованих на висвітлення життя і збереження творчого доробку репресованого українського письменства.

Методи дослідження – джерелознавчий та історіографічний аналіз означених видань.

Історія все більше осмислюється дослідниками і сприймається

переважно через людські постаті та їхні звершення. Кожній історичній добі притаманне різне розуміння характеру та значення матеріалів про представників минулих поколінь і сучасників. У наш час інтерес до інформації, її використання у суспільній практиці набув особливого піднесення у зв'язку з прагненням висвітлення історії, подій минулого, утвердження засад відкритості і демократичності.

Теоретична і практична значущість здійсненого дослідження полягає в обґрунтуванні цілісного погляду на уявлення про призначення та використання друківаних видань, опрацювання й оприлюднення біографічної та бібліографічної інформації.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. в Україні та регіонах СРСР, де проживало українське населення, прокотилася хвиля репресивних процесів. Малоосвічені політичні діячі з ненавистю ставилися до інтелектуальної еліти, представників національно-демократичної культури. Керівники номенклатури дивилися на носіїв української культури як на антирадянську силу. Оскільки їхня творчість мала переважно яскраво виражений національний характер, то вони звинувачувалися в «українському буржуазному націоналізмі» і підлягали репресіям. Головною метою масових репресій було припинення «українізації», придушення будь-яких проявів національної самосвідомості та гідності. Соціальною силою, ворожою такій системі, була інтелігенція – головний носій національної свідомості народу [12, с. 41]. Знищувались мислячі, найталановитіші, творчі особистості. По творцях і носіях національних, духовних традицій України, якими виступали українські письменники і поети, було задано особливо жорстких ударів [24, с. 128].

Невід'ємною складовою літературного процесу є літературна бібліографія України. Особливе значення у дослідженні творчості репресованих українських письменників відіграють загальнолітературні бібліографічні посібники, довідкові видання та їхні різновиди. Ці видання присвячені персоналіям учених, письменників, ювілейним датам тощо. Бібліографічні покажчики та довідкові видання, присвячені окремим письменникам і поетам, мають виразне фахове спрямування та демонструють цікаві методологічні підходи і концепції у науковому дослідженні життя, діяльності представників української літератури. На початку становлення радянської влади в Україні побачили світ бібліографічні покажчики,

котрі видавалися окремими книгами та опубліковані в журналах, альманахах як списки й огляди.

Зростання зацікавленості дослідників проблематикою репресій стосовно українських письменників спостерігається після введення в обіг нових архівних документів, зокрема, партійних інстанцій усіх рівнів, органів суду, прокуратури, міліції, НК ДПУ НКВС тощо [25, с. 15].

Головні напрями бібліографічного дослідження життя та творчості репресованих письменників прослідковуються у працях Л. Бойко, Ю. Винничука, Т. Гологорської, Н. Деркача, М. Жулинського, Н. Ісаєвої, Б. Кравціва, О. Куща, Ю. Лавріненко, Л. Манової, Я. Славутича та інших.

20-ті роки ХХ ст. приваблюють своїм інтелектуально-художнім життям, розмаїттям і розвитком різних літературно-мистецьких платформ. Головними літературними об'єднаннями на той час були «Ланка» (пізніше «МАРС»), «Плуг»; виділялися неокласичні – «Молодняк», «Спілка письменників Західної України», «ЛЮЧАФ» (об'єднання армії та флоту). Найвпливовішим із літературних об'єднань вважався «Гарт», який пізніше був перейменований на «ВАПЛІТЕ» («Вільну Академію Пролетарської Літератури»). До цих об'єднань входили письменники, які основними складниками свого світогляду вважали самостійність мислення та віру у власні ідеали, розуміли важливість спірання у своїх творах не на маси, а на індивідуальність. Такі погляди й викликали незадоволення тоталітарного режиму.

За оцінкою Об'єднання українських письменників «Слово» (організації українських письменників у еміграції), яку було надіслано 20 грудня 1954 р. Другому Всесоюзному з'їзду письменників, у 1930 р. друкувалися 259 українських письменників, а вже після 1938 р. з них друкувалися лише 36 (13,9 %). За даними організації, 192 письменники були репресовані (розстріляні чи заслані в табори з можливим подальшим розстрілом чи смертю), 16 – зникли безвісти, 8 – вчинили самогубство. Ці дані узгоджуються і з мартирологом українських письменників «Олтар скорботи» (укладач – Олекса Мусієнко), який налічує 246 письменників – жертв сталінського терору [18]. Обмеження в розвитку культури, літератури та мистецтва руйнувало творчий потенціал народу, збіднювало його духовне життя.

Обірване життя, покалічена душа людей неабиякого таланту і гіркої долі... Дослідники називають різні цифри, зокрема, впродовж 1934–1938 рр. за безпідставними звинуваченнями було репресовано від 97 до 500 членів і кандидатів у члени Спілки радянських письменників України, переважна більшість з яких загинули [17, с. 3]. Зокрема, Антін Крушельницький (відомий український письменник і громадсько-політичний діяч) та його сини, Остап і Богдан Крушельницькі; письменники-модерністи – Валер'ян Підмогильний, Павло Филипович, Марко Вороний (син), Михайло Козоріз, Олексій Слісаренко, Михайло Яловий. У тюрмах і гулагівських концтаборах були нещадно знищені поет-неокласик і вчений Михайло Драй-Хмара, Микола Вороний (батько), Лесь Гомін, Олесь Досвітній (Олександр Федорович Скрипаль-Міщенко) та інші. Багато творів безпідставно і несправедливо вилучили з нашої історії, з нашої пам'яті. Сьогодні ми знову повертаємося до творчості цих письменників, щоб заповнити ту прірву мовчання і забуття. В їхніх творах акумулювався героїчний час, вони увібрали любов і ненависть, героїзм і трагізм епохи, відобразили тих, хто зі зброєю в руках здобував свободу України. Письменникам доводилося творити в умовах повсякчасних поневірянь, переслідувань, голоду тощо. Творча спадщина репресованих письменників багата і різноманітна. Вона налічує велику кількість поетичних, белетристичних, літературно-критичних, публіцистичних, наукових творів. У них відображено вияв вільної думки, національної і вселюдської ідеї. Нам ще належить осягнути феномен українських письменників тієї жахливої доби за часів безпрецедентних у всій історії людства репресій.

Розшукуючи матеріал, потрібний для вивчення певного етапу в розвитку української літератури або творчості конкретного письменника, слід звертатися, насамперед, до бібліографічних покажчиків, які відповідають темі дослідження. Бібліографічні покажчики містять важливі архівні матеріали, дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців щодо творчості великих майстрів літератури, поетів, прозаїків, драматургів. Бібліографічні покажчики з кожним роком збагачуються новою інформацією завдяки копійчкій роботі дослідників.

У ґрунтовній літературознавчій бібліографії О. Лейтеса та М. Яшека «Десять років української літератури (1917–1927)» (Харків, 1928) представлено матеріал про письменників різних ідеологічних

поглядів, приналежних до різних літературних угруповань. Видання складається з трьох томів. Перший том «Бібліографічний покажчик» є бібліографічним словником письменників післяжовтневої української літератури. Другий том «Організаційні шляхи української літератури» є збірником маніфестів, декларацій, статей, документів і допомагає вивчити радянські літературні організації та угруповання. У третьому томі, залучаючи матеріали попередніх, проаналізовано досягнення української радянської літератури. Праця охоплює літературне життя післяжовтневого періоду, висвітлює його еволюцію, етапи та досягнення. Видання «Десять років української літератури (1917–1927)» знайомить із творчістю репресованих письменників: зокрема, Юрія Зінов'євича Жилко, який був одним із членів літературної організації «Плуг». Його перший твір – вірш «У млі віків» був надрукований у 1922 р. у газеті «Вісти» (№ 14(473), Полтава). Поет друкувався у виданнях: «Голос Труда», «Червоне», «Глобус» («Літні сни», 1924), «Червоний Юнак», «Зоря» («Червоний Куток. Весно вітер», 1925), «Молодий Більшовик» («Шляхами шле місто», 1925), «Плужанин» («Запріле листя – пахощі осінні», 1925) тощо.

Може зацікавити і творчий шлях представника літературного об'єднання «Гарт» Володимира Гадзінського. Він почав друкуватися з 1908 р. в «Ілюстрованій Україні», «Неділі», «Станіславському Вісникові». З 1920 р. редагував журнал «Пролетарська освіта», був членом літературної організації «Гарт», «ВУСП», «СІМ», належав до Всеукраїнської Спілки Пролетарських Письменників («ВУСПП»). Багато друкувався у московських виданнях: «З дороги»: поеми (1922), «Айнштайн. Земля»: дві поеми та УСРР (Україна – поема) (1925), «Заклик Червоного Ренесансу»: поема (1926) та ін.

У покажчику не відображено твори, які виходили за кордоном, а критичний матеріал і рецензії наведено лише з радянської преси. Історико-літературну цінність має список використаних джерел – альманахи, збірники, газети, журнали. Додається іменний покажчик, до якого включено тільки прізвища письменників. Автори літературно-критичних виступів до допоміжного покажчика не увійшли [11, с. V–IX].

У розділах покажчика Інституту книгознавства «Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 р.» (Харків; Київ, 1930), укладачем якого виступила Віра Володимирівна Шпілевич, відображаються: 1. Твори красного письменства; 2.

Праці з літературознавства й історії літератури. Авторка вважала свою працю продовженням бібліографії О. Лейтеса та М. Яшека [3].

На думку канадського історика О. Субтельного, в 20-і роки ХХ ст. продовжувався процес зростання самосвідомості українського народу, викликаний революцією та громадянською війною. Вплив комуністичного режиму в цей час був обмежений. 20-ті роки ХХ ст. стали називати «золотим віком» історії української культури при радянській владі. Процеси модернізації й українізації взаємно доповнювали один одного. Велика кількість бібліографічної інформації тих років міститься в періодичних виданнях.

З бібліографічної періодики післяреволюційного періоду слід згадати «Книгарь» (1917–1919), «Голос Друку» (1921), «Бібліологічні вісти» (1923), «Книга» (1923–1924), «Нова Книга» (1924–1925) (вид. «Книгоспілки», «Червоного Шляху», ДВУ), «Літопис Українського Друку» (орган Книжкової палати). (Тут і далі – мовою оригіналу.) Журнал «Життя і Революція» з 1927 р. (з № 4) почав вміщувати під назвою «Українське Нове Письменство» бібліографію творів письменників, починаючи з 1920 р., взявши за джерела обмежену кількість періодичних видань. Все це – бібліографія загального характеру. Професор Микола Антонович Плевако у двотомній праці «Хрестоматія нової української літератури», яка відрізнялася своїм зразковим бібліографічним апаратом, подав бібліографію творчості вже окремих письменників [11, с. XI–XII].

Українські бібліографічні видання базувалися на ґрунті української культури. Письменники у своїй творчості відгукувалися на питання, які ставило перед ними сучасне життя, змальовували такі його сторони, які могли захоплювати та хвилювати. Літопис українського письменства – «Книгарь», який випускало товариство «Час» у Києві (1918), публікував нові твори, надіслані до редакції, знайомив читачів із випуском видань, які розпочали видавництва та видавничі товариства, а також зі змістом літературних журналів. Ця інформація розміщена у розділах «Видавнича хроніка», «Літературне життя». У розділі «Критика і бібліографія» видання «Книгарь» ми часто можемо зустріти рецензії С. Єфремова, М. Зєрова, Л. Старицької-Черняхівської [4, с. 292].

У зв'язку з припиненням виходу «Книгаря» (кінець 1919 р.) були спроби створити новий критико-бібліографічний журнал – «Голос Друку», що видав у 1921 р. одну книгу і припинив своє існування з огляду на завчасність своєї появи. Критико-бібліографічний

часопис «Голос друку» – це перше періодичне видання української бібліографії радянського часу. Завданнями цього журналу є підведення підсумків виходу друкованої продукції на території УРСР через характеристику й огляди творів друкованого слова в Україні. «Література. Красне письменство» – один із розділів «Голосу друку» [6, с. 7]. Розділ презентував творчість багатьох письменників і поетів, зокрема Василя Еллана, Миколи Зерова, Андрія Ніковського, Людмили Старицької-Черняхівської, Миколи Чернявського та інших.

Вловити форми, напрями, відтінки логічного виявлення творчого процесу, спостерігати та фіксувати, як відбулася у призьмі революційного часу колективна думка, можливо лише шляхом вивчення матеріалів друкованого слова. От чому видання бібліографічних органів стало живою й актуальною необхідністю у ті тривожні часи. І оскільки в добу «військового комунізму» було неможливо задовольнити потребу в бібліографічному журналі, особливо в Україні, то потім ця справа стала одним із найважливіших завдань [16, с. 5].

У середині 20-х років ХХ ст. почали розгортатися дискусії про шляхи розвитку України. Свої незалежницькі ідеї висловлювали письменники М. Зеров, М. Куліш, М. Хвильовий, Ю. Яновський. Зокрема, М. Хвильовий (Фітільов) у циклах памфлетів «Думки проти течії», «Камо грядеш», «Апологети писаризму», першій частині роману «Вальдшнепи» та інших відстоював тези: «Геть від Москви», «Українська поезія мусить «тікати» від російської літератури...» [26, с. 114]. Слід відзначити, що творчість письменників, поетів органічно була сполученою з їх особистістю.

Продовжити надалі роботу «Книгаря» та «Голосу друку» поставив собі за мету часопис «Книга». Однак одним із найкращих українських наукових періодичних видань 20-х років минулого століття став орган Українського науково-дослідного інституту книгознавства – «Бібліологічні вісті». Це був єдиний український книгознавчий журнал академічного рівня за той період. Він виходив всього вісім років (1923–1931). У 1929–1930 рр. рецензії на журнал та огляди його змісту друкувалися у Німеччині, Польщі, Франції, Чехословаччині. На сторінках журналу знаходимо імена кращих українських книгознавців. У «Бібліологічних вістях» подавалася інформація про творчість Миколи Зерова, Сергія Єфремова, Андрія Ніковського та багатьох інших письменників, поетів, яких згодом було репресовано. У грудні 1923 р., з нагоди випуску «Бібліологічних

вістей», журнал «Нова громада» розмістив фото українських письменників і композиторів. На світлинах ми побачили Василя Блакитного (справжнє ім'я Василь Михайлович Елланський), Сергія Пилипенка, Володимира Коряка, Михайла Могилянського, Миколу Фітільова та інших. 21 березня 1988 р. цю світлину передрукувала на свої сторінки «Література Україна» [6, с. 8].

У науковому дослідженні літературної творчості значну допомогу надають періодичні видання 1917–1927 рр., які друкували твори українських письменників, зокрема: газети: «Літературна газета» (Київ); «Література. Наука. Мистецтво»: додаток до газети «Вісти» (Харків); журнали: «Арена», «Вапліте», «Гарт», «Зори грядущого», «Красное Слово», «Нова Громада», «Плужанин», «Червоний Шлях» (Харків); «Життя й Революція», «Мистецтво», «Музагет», «Шлях» (Київ); «Зоря» (Дніпропетровськ); «Неоліф», «Промінь» (Москва) та інші.

Простеживши розвиток українського письменства, а також проаналізувавши його за публікаціями у виданнях бібліографічного спрямування, ми можемо зробити висновок про розвиток українських суспільних угруповань, їхні ідеали та кінцеву мету.

30-ті роки ХХ ст. були роками знищення української еліти, поверненням до русифікації. Українську культуру почали отожднювати з консервативним, відсталим селом [12, с. 5–6]. Порушення не тільки правових норм і судової практики, а й елементарних норм моралі тоталітарним режимом не знало меж. У причетності до «Української військової організації» було звинувачено та засуджено у 1933 р. відомих письменників – Бориса Антоненко-Давидовича, Мирослава Ірчана, Остапа Вишню (Павла Губенка). Створена на Першому з'їзді письменників України в 1934 р. республіканська Спілка радянських письменників майже повністю була репресована. Нововідкриті поети та письменники 20-х років становили українське «Розстріляне Відродження» [25, с. 121–122]. (У лексичний ряд трагічної історії народу України цей термін ввів Юрій Лавриненко – відомий український літературознавець, історик і публіцист.) Під терор 1932–1934 рр. потрапили і С. В. Пилипенко, М. О. Яловий. Упродовж десятиліть інформацію про ці криваві сторінки нашої держави свідомо приховували. Лише після здобуття Україною незалежності почали оприлюднювати жахливі факти планомірної реалізації комуністичною владою спеціальної

каральної акції, спрямованої на винищення українського народу, зокрема інтелігенції [25, с. 2–4].

Так, у рекомендаційному бібліографічному покажчику «Повернуті імена» (Київ, 1993–1995), укладачами якого стали бібліографи Національної парламентської бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) – Г. І. Гамалій, М. Ф. Дроб'язко, В. О. Кононенко та інші, представлено біобібліографічні довідки про українських письменників, творчість яких довгий час перебувала під забороною, або згадувати про неї було «не прийнято». Навіть після реабілітації їхні твори перевидавалися в обмеженій кількості чи не видавалися зовсім. Покажчик «Повернуті імена» має чотири випуски. До списків літератури включено книги, статті із періодичних видань і збірників, які виходили впродовж останніх років ХХ ст., а також – книги, які мали великий наклад у 60-х роках ХХ ст. Третій і четвертий випуски відрізняються від попередніх двох тим, що у них, здебільшого, подаються відомості про письменників діаспори. До бібліографічних списків включено літературу з фондів зазначеної бібліотеки та Бібліотеки української діаспори, використано бібліографію із зарубіжних джерел [14, с. 2].

Бібліографічні покажчики «Книги і долі: Митці Розстріляного Відродження» (Одеса, 2002) та «Книги і долі: «Ніколи час не перекреслив...» (Одеса, 2018) також присвячені пам'яті українських літераторів, які стали жертвами більшовицького терору в Україні. У них зібрано матеріали про життєвий шлях і творчий доробок типових представників літературних течій та угруповань, які уособлювали літературний процес в Україні. Персоналії митців (письменників, поетів і драматургів), які творили в ті часи, становлять зміст вищезазначених біобібліографічних покажчиків: спочатку описані їхні твори, потім висвітлюється життєвий і творчий шлях. Подано невеличкі світлини митців. Створені ці два видання на фондах Одеської національної наукової бібліотеки (ОННБ), де твори знищених письменників збереглися значно краще, ніж в інших скарбницях українського друку. Завдяки проекту «Відродження», до якого входило Канадське товариство «Осередок Торонто», ОННБ отримало у подарунок 24 000 книжок і періодичних видань, що містять твори представників Розстріляного Відродження та розвідки про них. Це дало змогу доповнити два бібліографічних покажчики «Книги і долі» виданнями української діаспори.

Покажчик «Книги і долі: Митці Розстріляного Відродження» значним чином створено на основі публікацій, які надійшли з Канади. У виданні подаються відомості про українських поетів, письменників і драматургів. Всього до покажчика увійшло 4000 реєстраційних статей. Перша книга «Книги і долі: Митці Розстріляного Відродження» охоплює 1887–2000 рр., має три розділи. Перший – відображає процес літературного життя України 1920–1930 років. У ньому подано ілюстративні матеріали та перелік художніх творів, які висвітлюють епоху. У другому розділі – біографічні довідки, бібліографія творів, література про життя і творчість 25 митців Розстріляного Відродження. Третій розділ складається з довідкового апарату покажчика авторів, періодичних і продовжуваних видань, списку скорочень і це значно полегшує користування посібником.

Друга частина бібліографічного покажчика «Книги і долі: «Ніколи час не перекреслив...» містить 3078 реєстраційних статей за 2000–2015 рр., розташованих за хронологією. Тут меншою мірою відображено видання української діаспори, а ширше представлені вітчизняні монографії, художні та наукові збірники, альманахи, підручники, періодичні видання. Тобто, дослідники все більше уваги стали приділяти вивченню українського літературного процесу радянської доби.

У книзі «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості» (Донецьк, 2012) зібрано і систематизовано біографічні факти тих літераторів, які з різних причин – суспільно-політичних, економічних, етнічних тощо – розпочали чи продовжили творчу діяльність за межами України [18]. Необхідність довідкового видання зумовлена відсутністю точних біографічних відомостей про літераторів, потребою введення нових імен у науковий і літературний обіг, усунення неточностей, що стосуються біографічних подробиць, ідентифікації художніх творів письменників, які друкувалися під псевдонімами. Укладач Віра Просалова надає інформацію про довідкові та літературно-критичні матеріали українських письменників діаспори, які допоможуть осмислити їхню багатогранну художню творчість. Важливо відзначити і те, що у виданні подаються відомості про письменників, які прислужилися українській культурі, незалежно від їхнього походження. Довідник допомагає віднайти художні і мемуарно-публіцистичні твори, довідкову та критичну літературу

про українських письменників діаспори. Водночас, автор-упорядник відзначила, що це видання не може адекватно відобразити всю строкатість літературного життя в діаспорі: Австралії, Бразилії, Аргентині, Канаді, США, Австрії, Польщі, Німеччині, Румунії. Відомості в окремих статтях словника-довідника розміщено за принципом: спочатку наведено біографічні факти, потім – перелік художніх творів, а у кінці – літературознавчі праці про письменника та його творчість [20, с. 3–5].

Заслуговують на увагу видання краєзнавчої бібліографії, серед яких біобібліографічний покажчик Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького (нині – Одеська національна наукова бібліотека) «У терновому колі: Одеська письменницька організація у 1920–1950 рр.» (Одеса, 2011), укладач Г. І. Єфімова. Покажчик вичерпно знайомить із виданням творів окремих авторів, що вийшли на теренах України, про стильові особливості та авторську своєрідність митців, їхній життєвий і творчий шлях. Серед репресованих письменників, яких були розстріляно, у посібнику представлено інформацію про Бузька Дмитра Івановича, Кандибу Миколу Івановича, Куліша Миколу Гуровича, Кучму Петра Михайловича, Маловічка Івана Кириловича, Педа Пантелеймона Михайловича. У виданні зібрано творчі біографії письменників Одеської письменницької організації України. Кожна стаття містить стислі відомості про час і місце народження літератора, його освіту, трудовий шлях, а також про твори, які вийшли окремими виданнями. Покажчик підсумував набутки історії українського письменства тих часів, увиразнив українознавчу спрямованість національної літератури, що становила її органічну сутність.

Бібліографічний покажчик «Репресовані письменники Тернопільщини» (Тернопіль, 2000) вмістив 25 імен репресованих тернопільчан [17]. Матеріал подано за абеткою персоналій: спочатку подається література автора, а потім література про його життя та творчість. Для зручності користування виданням складений іменний покажчик авторів і назв. Видання знайомить з життям і творчим доробком дитячої письменниці Іванни Блажкевич, поетами – Юхимом Вавровим, Миколою Волощуком, Адріаном Іванчуком, письменниками – Володимиром Гжицьким, Францем Коковським та іншими.

Наприкінці 2007 р. Україна вперше відзначила 70-річчя з дня трагічної загибелі 1111 соловецьких політичних в'язнів, які були

розстріляні за наказом Москви «на честь» 20-ї річниці «Великого Жовтня» [24, с. 6], серед яких – більше сотні представників українського письменства: Петро Захарович Ванченко (справжнє прізвище Іващенко), Іван Кіндратович Микитенко, Микола Федорович Чернявський та багато інших. За рік до розстрілу, 2 лютого 1936 р., у віці 38 років загинув Євген Павлович Плужник, автор глибоко філософічної й імпресивної поезії. Катування людей відбувалися не тільки на Соловках, а й і в Сандармосі. В урочищі на півночі Карелії були знищені представники доби «Розстріляного Відродження», зокрема драматург Микола Гурович Куліш; письменники, перекладачі і публіцисти – Григорій Данилович Епик та Валер'ян (Валеріян) Петрович Підмогильний; поет, перекладач, журналіст, один із лідерів літературного об'єднання «Плуг» Андрій Степанович Панів; письменник Володимир Фокович Штангей; поет, літературознавець, перекладач із французької, латинської, російської мов, педагог Павло Петрович Филипович. У в'язниці НКВС м. Києва був знищений Михайло Гервасійович Йогансен.

Біобібліографічна інформація, відображена у покажчиках, дає змогу глибше ознайомитися з творчістю українських письменників, чие життя трагічно обірвалося за часів більшовицького терору, а також популяризує їхній творчий доробок. Так, наприклад, через багато десятиліть ми маємо віддати належну шану одному з яскравих представників авангардизму в українській поезії 20-х років ХХ ст., письменнику і перекладачу, найвидатнішому представнику українського «розстріляного відродження» – Валер'яну Поліщуку. В 2013 р. укладачами В. В. Максимчук і Н. А. Юшковою, співробітниками Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, з нагоди 30-річчя від дня заснування премії було видано біобібліографічний покажчик «Письменники-лауреати літературної премії імені Валер'яна Поліщука». У ньому надано історичну довідку про творчу діяльність Валер'яна Поліщука, Положення про присудження літературної премії. До покажчика включено інформацію про 20 лауреатів премії 1983–2012 рр. та біобібліографічні описи документів за 1963–2013 рр. У межах кожної персоналії подано біографічну довідку про лауреата (матеріали про його життя та творчу діяльність), бібліографічні описи художніх творів і літературознавчих публікацій, які характеризують його як літературознавця. Особлива увага приділена лауреатам-землякам Валер'яна Поліщука. Бібліографічні описи розміщено

за хронологією. Видання доповнене фотоілюстраціями та списком переглянутих періодичних і продовжуваних видань [13, с. 3].

Українська література тих буремних років є надзвичайним явищем. Українське письменство пройшло шлях від національно-буржуазної революції до соціалістичної, пролетарської, а потім на собі відчуло злочини комуністичного режиму. Державна політика щодо інтелігенції завдала величезної шкоди інтелектуальному потенціалу України. Тоталітарна машина знищувала всіх, хто лише викликав підозру чи недовіру. У своїх творах українські письменники відобразили всі суспільні настрої періоду репресій. Життєвий досвід формує менталітет письменника, втручається у творчий процес. Саме тому кожний факт став складовою певного літературного жанру, стилю, сюжетної комбінації [27, с. 77–79].

Сьогодні, вивчаючи бібліографічні матеріали, твори письменників і поетів тієї доби, можемо без упередження дати свою оцінку особистостям, які зробили великий внесок в українську літературу, культуру. Вагомими для дослідників є сучасні, окремо видані, персональні біо- та бібліографічні покажчики. Ці видання концентрують і зберігають значні масиви біобібліографічної інформації, повертають імена видатних літераторів і митців України.

У фонді відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ зберігаються бібліографічні покажчики, які допоможуть ознайомитися з творчістю В. Бобинського, В. Бойко, О. Досвітнього, Г. Косинки, А. Кримського, М. Куліша, І. Микитенка, М. Плеваки, В. Поліщука, В. Свідзінського, О. Слісаренко, Г. Хоткевича та інших. У персональних покажчиках за хронологією подано повний опис друкованих праць: книг; статей у збірниках, журналах, газетах; рецензій та інших матеріалів. Важливі фактичні відомості подано у розділі «Основні дати життя і діяльності».

Епоха «Розстріляного Відродження» є однією з трагічних сторінок тоталітарного режиму ХХ ст. Фонди друкованих видань бібліотек України відтворюють життя країни та її народу, допомагають глибшому вивченню української історії та культури, що значно прискорює процес національного відродження. В Україні, а також за її межами, літературознавці, наукові працівники на теренах літератури повертають імена тих, хто був славою, гордістю української літератури і від яких не лишилося майже нічого зі створеного ними, а іноді і самого імені...

Висновки та практичне значення. Збереження пам'яті про відомих письменників минулого, інформації про життєвий

шлях тих, чия творчість прийшлася на роки репресій, стало важливою метою суспільства. Забезпечує ці потреби потужний ресурс довідково-біографічної інформації, систематизований і впорядкований для зручного практичного використання. У наш час зібрані відомості розглядаються як частина національної спадщини. Національне історико-біографічне знання, зумовлене глобалізаційними процесами, набуває все більшого значення. Його поширення та використання – важлива частина комунікативних процесів, що забезпечує збереження цінностей, передачу досвіду минулих поколінь. Під час підготовки статті використана історична, філософська література, бібліографічні покажчики, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Дослідження цього літературного періоду і заповнення «білих плям» продовжується.

Список бібліографічних посилань

Амонс, А. І. Видання, пов'язані з реабілітацією жертв політичних репресій в Україні. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти* : зб. ст. Київ, 2004. Вип. 25. С. 346–386.

Бібліологічні вісти 1923 / передм. Я. Р. Дашкевича ; відп. за вип. М. М. Романюк. Львів, 1999. Кн. 1. 23 с.; Кн. 2. 27 с.; Кн. 3. 63 с.; Кн. 4. 123 с. Перевидання Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік / склала В. В. Шпілевич. Харків ; Київ : ДВУ, 1930. 299 с. (Тр. Ін-ту книгознавства; Т. 3).

Гришина, Т. А. Відображення розвитку українського письменства (1917–1943 рр.) у сучасних бібліографічних покажчиках змісту періодичних видань. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 51. С. 290–308.

Дацькова, Н. Українська літературна бібліографія 20–30 років : проблеми ретроспективного докомплектування ДБФ. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2000. Вип. 5. С. 260–267

Добко, Т. В., Шкаріна, В. А. Покажчики змісту українських часописів – складова національної бібліографії України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 3. С. 6–13.

Іваниця, Г. Микола Зеров. *Голос Друку : критико-бібліограф. часоп.* Харків : Всеукр. Держ. Вид-во, 1921. Кн. 1. С. 187–188.

Завдання книги / ред. *Книга : місячник літератури, критики й бібліографії*. Харків : Книгоспілка, 1923. Ч. 1 : січень–лютий. С. 3–4.

Книги і долі. Митці Розстріляного Відродження : біобібліогр. покажч.

/ упоряд., [ст.] від авт. Г. І. Єфімова ; передм. О. Ботушанська ; наук. консультант Г. Д. Зленко ; Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького. Одеса, 2002. 368 с.

Книги і долі. «Ніколи час не перекреслив...» : бібліогр. покажч. / упоряд. Г. І. Єфімова ; відп. ред. Л. В. Арюпіна ; Одес. нац. наук. б-ка. Одеса, 2018. 320 с.

Лейтес, А. Десять років української літератури (1917–1927) : у 3-х т. / Ін-т Т. Шевченка ; М. Яшек ; за заг. ред. С. Пилипенка. Харків : Держ. вид-во України, 1928. Т. 1: Біобібліографічний опис. 673 с.

Лихолобова, З. Г. Сталінський тоталітарний режим та політичні репресії кінця 30-х років в Україні (переважно на матеріалах Донбасу). Донецьк : ДонДУ, 1996. 145 с.

Письменники-лауреати літературної премії імені Валер'яна Поліщука: до 30-річчя від дня заснування премії : біобібліогр. покажч. / Рівн. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: В. В. Максимчук, Н. А. Юшкова. Рівне : М. Дят-лик, 2013. 164 с.: іл. (Серія «Славетні земляки»).

Повернуті імена : рек. бібліогр. покажч. / М-во культури України ; Держ. б-ка України ; авт.-складачі: Г. І. Гамалій, М. Ф. Дроб'язко, В. О. Кононенко [та ін.]. Київ. Вип. 1. 1993. 124 с. ; Вип. 2. 1993. 78 с. ; Вип. 3. 1994. – 85 с. ; Вип. 4. 1995. 53 с.

Рева, Л. Г. Бібліографічні та довідкові джерела української літературної біографіки кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Українська біографістика*. 2010. Вип. 7. С. 334–345.

Редакційна колегія [Прийдешній А. (Приходько)]. Замість передмови. *Голос друку : критико-бібліогр. часоп.* Харків : Всеукр. Держ. Вид-во, 1921. Кн. 1. С. 5.

Репресовані письменники Тернопільщини : бібліогр. покажч. / Терноп. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. М. В. Друневич ; вступ. ст. П. М. Бубній. Тернопіль, 2000. 53 с.

Розстріляне відродження. URL: https://studopedia.su/16_153077_literaturni-obiednannya.html (дата звернення 01.02.2020).

Розстріляне слово: письменники Прикарпаття – жертви сталінських репресій / Івано-Франк. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка, Обл. наук.-метод. центр народ. творчості і культурно-освіт. роботи ; Г. В. Горбань, Л. М. Батюженко. Івано-Франківськ, 1992. 19 с.

Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упоряд. В. А. Просалової. Донецьк : Схід. видав. дім, 2012. 516 с.

Українські письменники діаспори : матеріали до біобібліогр. слов. / авт. вступ. ст. Ф. Погребенник ; авт.-уклад.: О. Білик, Г. Гамалій, Ф. Погребенник ; НПБ України. Київ. Ч. 1 (А–К). 2006. 196 с.; Ч. 2 (Л–Я). 2007. 252 с.

Українські письменники : покажч. бібліогр. посіб. / Нац. парламент. б-ка України ; упоряд.: Є. К. Бабич, І. О. Негрейчук. Київ, 1995. 73 с.

Устиновський, Д. В. Літературна біобібліографія як джерело збереження

і передачі персоналогічної інформації. *Українська біографістика*. 2005. Вип. 3. С. 287–301.

У терновому колі: Одеська письменницька організація у 1920–1950 рр. : біобібліогр. покажч. / упоряд. Г. І. Єфімова ; Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького. Одеса, 2011. 172 с.

Цвілюк, С. А. Трагедія нескореної нації: політичний і національний терор України в період сталінського тоталітаризму : монографія / голов. ред. Ж. Б. Мельниченко. Вид. 2-ге, допов. Одеса : Астропринт, 2008. 264 с.

Ченцов, В. В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки : монографія. = Chentsov V. Political repressions in the Soviet Ukraine in the 20-th / наук. ред. П. Т. Тронько ; НАН України, Ін-т історії України НАН України. Тернопіль, 2000. 482 с.

Шевченко, Л. А. Інтелігенція України – жертва тоталітаризму. *Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні у 20–80-ті роки : матеріали міжнарод. наук. конф. (15–16 вересня 1994 р.)*. Київ, 1998. С. 72–86.

References

1. Amons, A. I. (2004) Vydannia, poviazani z rehabilitatsiieu zherty politychnykh represii v Ukraini [Publications related to the rehabilitation of victims of political repressions in Ukraine]. *Istoriia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty: zb. st., Vol. 25*, pp. 346–386. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Dashkevych, Ya. R. (Comp). (1999). *Bibliolohychni visty 1923*. [Bibliological News 1923 (N 1–4)]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

3. Shpilevych, V. V. (Comp). (1930). *Bibliohrafiia ukrainskoi literatury ta literaturoznavstva za 1928 rik*. [Bibliography of Ukrainian Literature and Literary Studies for 1928]. (Tr. In-tu knyhoznavstva; Vol. 3). Kharkiv; Kyiv, Ukraine: DVU. [In Ukrainian].

4. Hryshyna, T. A. (2019). Vidobrazhennia rozvytku ukrainskoho pysmenstva (1917–1943 rr.) u suchasnykh bibliohrafichnykh pokazhchychakh zmistu periodychnykh vydan [Reflection of the development of Ukrainian writing (1917–1943) in modern bibliographic indexes of contents of periodicals]. *Nauk. pr. Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Vol. 51*, pp. 290–308. [In Ukrainian].

5. Datskova, N. (2000). Ukrainska literaturna bibliohrafiia 20–30 rokiv : problemy retrospektyvnoho dokomplektuvannia DBF [Ukrainian Literature Bibliography 20–30 years: problems of retrospective completion of DBP]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo – Scientific works of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Vol. 5*, pp. 260–267. [In Ukrainian].

6. Dobko, T. V., & Shkarina, V. A. (2019). Pokazhchyky zmistu ukrainskykh chasopysiv – skladova natsionalnoi bibliohrafiia Ukrainy [Indexes of contents of Ukrainian journals are a component of the national bibliography of Ukraine]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library*

Science. Record Studies. Informology. N 3. pp. 6–13. [In Ukrainian].

7. Ivanytsia, H. (1921). Mykola Zerov [Mykola Zerov]. *Holos Druku : krytyko-bibliohraf. chasop. Vol. 1*, pp. 187–188. [In Ukrainian].

8. [Vid redaktsii]. (1923). Zavdannia knyhy [The task of the book]. *Knyha: misiachnyk literatury, krytyky y bibliografii. Vol. 1*, pp. 3–4. [In Ukrainian].

9. Yefimova, H. I. (2002). *Knyhy i doli. Myttsi Rozstrilianoho Vidrozhennia: biobibliohr. pokazhch.* [Books and fates. Artists of the executed Renaissance]. Odessa, Ukraine. [In Ukrainian].

10. Yefimova, H. I. (2018). *Knyhy i doli. «Nikoly chas ne perekreslyv...»: bibliohr. pokazhch.* [Clock books and fates. «Never crossed ...»]. Odessa, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Leites, A., & Yashek, M. (1928). *Desiat rokiv ukrainskoi literatury (1917–1927)* (Vol. 1–3). [Ten years of Ukrainian literature (1917–1927)]. (Vol. 1). Kharkiv, Ukraine: Derzh. vyd-vo Ukrainy. [In Ukrainian].

12. Lykholobova, Z. H. (1996). *Stalynskiy totalitarniy rezhym ta politychni represii kintsia 30-kh rokiv v Ukraini (perezvazhno na materialakh Donbasu)* [Stalin's totalitarian regime and political repressions of the late 1930s in Ukraine (mainly based on Donbass materials)]. Donetsk, Ukraine: DonDU. [In Ukrainian].

13. Maksymchuk, V. V., & Yushkova N. A. (2013). *Pysmennyky-laureaty literaturnoi premii imeni Valeriana Polishchuka: do 30-richchia vid dnia zasnuvannia premii: biobibliohr. pokazhch.* [Writers-laureates of the Valeryan Polishchuk Literary Prize: up to the 30th anniversary of the award's foundation]. Rivne, Ukraine: M. Diatlyk. (Serii «Slavetni zemliaky»). [In Ukrainian].

14. Hamalii, H. I., Drobiazko M. F., & Kononenko V. O. [at al] (Comps.). (1993–1995). *Povernuti imena: rekomend. bibliohr. pokazhch.* (N 1–4). [Returned names]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

15. Reva, L. H. (2010). *Bibliografichni ta dovidkovi dzherela ukrainskoi literaturnoi biohrafiky kintsia XX – pochatku XXI stolittia* [Bibliographic and reference sources of Ukrainian literary biography of the late XX – early XXI centuries]. *Ukrainska Biohrafistyka–Biographistica Ukrainica. Vol. 7*, pp. 334–345. [In Ukrainian].

16. Pryideshnyi (Prykhodko), A. (Ed.) (1921). *Zamists peredmovy* [Instead of preface]. *Holos Druku: krytyko-bibliohr. chasopys, 1, 5*. [In Ukrainian].

17. Drunevych, M. V. (2000). *Represovani pysmennyky Ternopilshchyny: bibliohr. pokazhch.* [Repressed writers of Ternopil region]. Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].

18. *Rozstriliane vidrozhennia* (2016). [web-site]. [A revival executed]. Retrieved February 1, 2020, from https://studopedia.su/16_153077_literaturni-obiednannya.html [In Ukrainian].

19. Horban, H. V., & Batiuzhenko, L. M. (1992). *Rozstriliane slovo: pysmennyky Prykarpattia – zhertyv stalynskiykh represii* [Executed word: writers

of Prykarpattya – victims of Stalinist repression]. Ivano-Frankivsk, Ukraine. [In Ukrainian].

20. Prosalova, V. A. (2012). *Ukrainska diaspora: literaturni postati, tvory, biobibliohrafichni vidomosti* [Ukrainian Diaspora: Literary Figures, Works, Biographical Information]. Donetsk, Ukraine: Skhid. vydav. dim. [In Ukrainian].

21. Bilyk, O., Hamalii, H., & Pohrebennyk, F. (2006, 2007). *Ukrainski pysmennyky diaspory: materialy do biobibliohr. slov.* [Ukrainian diaspora writers: materials to the bibliography dictionary]. (N 1-2). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

22. Babych, Ye. K., & Nehreichuk, I. O. (1995). *Ukrainski pysmennyky: pokazhch. bibliohr. posibnykiv* [Ukrainian Writers]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

23. Ustynovskyi, D. V. (2005). Literaturna biobibliohrafiia yak dzherelo zberezhenia i peredachi personolohichnoi informatsii [Literary bibliography as a source of preservation and transmission of personal information]. *Ukrainska Biohrafistyka – Biographistica Ukrainica. Vol. 3*, pp. 287-301. [In Ukrainian].

24. Yefimova, H. I. (2011). *U ternovomu koli: Odeska pysmennytska orhanizatsiia u 1920–1950 rr.: biobibliohr. pokazhch.* [In the Throne Circle: Odessa Writing Organization in 1920–1950]. Odessa, Ukraine. [In Ukrainian].

25. Tsviliuk, S. A. (2008). *Trahediia neskorenoi natsii: politychnyi i natsionalnyi teror Ukrainy v period stalinskoho totalitaryzmu : monohrafiia* [The tragedy of an unconquered nation: the political and national terror of Ukraine in the period of Stalinist totalitarianism]. (2nd ed.). Odessa, Ukraine: Astroprynt. [In Ukrainian].

26. Chentsov, V. V. (2000). *Politychni represii v Radianskii Ukraini v 20-ti roky : monohrafiia* [Political repressions in the Soviet Ukraine in the 20-th.]. Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].

27. Shevchenko, L. A. (1994, September). Intelihentsiia Ukrainy – zhertva totalitaryzmu [Intelligentsia of Ukraine – a victim of totalitarianism]. In *The totalitarian state and political repression in Ukraine in the 20-80's. Proceeding of the International Scientific Conference* (pp. 72-86), Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Angela Shumilova,

Junior Research Associate,
V. I. Vernadskyi Nation Library of Ukraine
3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: AngelaShumil@gmail.com
tel.: +38 (044)524-25-96
ORCID: 0000-0003-4731-2346

Reflection of creativity of repressed Ukrainian writers in bibliographic indexes

In the article has been analyzed the bibliographic sources of the literary branch, reflecting the creativity of repressed Ukrainian writers. The complex historical conditions for the development of the literary process in Ukraine in the 20–30's of the XX century are described. Attention is drawn to the collection of the bibliographic aids and periodicals of the V. I. Vernadskyi National library of Ukraine, in which reflects the achievements of repressed writers. The processing and dissemination of this information is of vital importance for the development of our society.

The scientific and practical relevance of the research topic is conditioned by the general focus on overcoming the politicization of individual resources, their use for global information influences on the young generation. Public relevance is driven by the widespread public interest in developing detailed and accurate information on a wide range of prominent and lesser-known compatriots, including writers, poets who have been exterminated by the Ukrainian authorities.

The theoretical and practical significance of the research is in rationale of mutually unrelated generalizations, a holistic view on idea of purpose and use of print media resources, processing and publishing biographical information. This creates a new picture of the nature, place, role of biographical information resources in society from the past to the present. Turning to the study of historical experience as an important part of the cultural, intellectual heritage of peoples, it is first of all necessary to outline their essence and content, purpose, and the historical evolution of the understanding of problems related to socio-political and scientific thought, information practice. The interconnected application of historical, retrospective, systematic, comparative approaches has made it possible to analyze phenomena in parallel, including biographical information at different dimensions in a coherent system of national culture.

Keywords: bibliographic indexes, Ukrainian writers, political repression.